

АСАБЛІВАСЦІ БЕЛАРУСКАЙ ДУДЫ-МАЦЯНКІ

А.В. Сурба

*майстар народных музычных інструментаў,
аспірант кафедры беларускай і сусветнай мастацкай культуры
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)*

Адзін з чатырох тыпаў дуд, які паводле этнаграфічных звестак быў распаўсюджаны на Беларусі, была «дуда-мацянка». М. Нікіфароўскі піша [1, с. 9], што «мацянку» трэба лічыць самай даскналаю, а этымалогію назвы звязвае з словамі «моц», «моца», «моція» [1, с. 32]. Па сведчаннях Н. Анімелле [2, с. 245] дуды-мацянкi часцей сустракаюцца ў беларусаў-каталікоў, што верагодна з'яўляецца вынікам міграцыі дадзенага тыпу дуды з Чэхіі і Маравіі разам з каталіцкай верай. У беларусаў-праваслаўных часцей сустракалася аднагуковая дуда. Цікава выразіўся Е. Р. Раманаў [3], што дуды пазнейшага часу дудары мантуюць з трыма гукамі, з асобнымі пішчыкамі. Даўжыня гукаў складае 18 д (44 см), 14 д (32 см), 12 д (30 см), вонкавыя дыяметры адпаведна 1–1,5 д (2,5–5 см), 2–1,3/4 д (4–5 см), 3–2 (5 см) д. Таксама адзначае адсутнасць на гэтых гуках рагаўнёў. Наконт наяўнасці раструбаў на пераборы, Е.Р. Раманаў не дае канкрэтных апісанняў, але адзначае, што раструбы пры настройцы майстр-дудар павінен патаньшаць. Верагодна перабор рабіўся з суцэльнага кавалку дрэва разам з так званым раструбам, які настрайваўся аналагічна як на двухгукавой дудзе [4].

Па сведчаннях М. Нікіфароўскага, мацянка мае параўнальна вялікі мех, соску з «залагам»-клапанам, а таксама ад 3 да 6 гукаў і перабор. Аднак сам М. Нікіфароўскі сазнаецца, што бачыў толькі адзін раз мацянку і пры тым ў дзяцінстве (пач. XIX ст.), таму даследчык спасылаецца на меркаванне нейкага былога салдата Нарцыса Шляхто з Суражскага ўезду. З яго слоў, на мацянкi можна было граць да чвэрці гадзіны ад уведзенага паветра, пры чым соска не заламываецца ўніз. А закрываецца «залагам»-клапанам. Наш асабісты досвед у майстраванні дуд і асаблівасцях пабудовы гучання дуды, дазваляе сказаць, што сцвярджанне пра гранне да 15 хвілін на адным увядзенні паветра немагчыма. Гэта з'яўляецца вынікам асаблівасцей пішчыкаў, іх акустыкі і пабудове гукаўтварэння. А таксама наяўнасць 3–6 гукаў, якія відавочна патрабуюць досыць шмат паветра і вялікага ціску. Таму магчыма, тут маецца на ўвазе 15 секунд, альбо нават мінута бесперапыннага грання. Гучанне такой дуды Н. Шляхто характарызуе як «дужа прыгожа», але ў той жа час гукі «страшна равуць і дураць галаву» [1, с. 10]. Відавочна, піша М. Нікіфароўскі, мацянка значна складаней звычайнай дуды (аднагуковай), што служыць вялікай памехай у яе распаўсюджанні. Наконт знешняга выгляду даследчык дадае, што гукі бываюць страганыя, альбо тачоныя на такарным станку, на якім выточваліся сялянамі калёсныя ступіцы і міскі. Гэта, лічыць М. Нікіфароўскі, дадае вытанчанасці, але ў той жа час адымае ў гукаў трываласць, якая характэрна для гукаў-самародкаў і нават выстраганых

з чуркі. Е. Р. Раманаў адзначае [3], што наладжваць гэтую дуду вельмі складана, трэбы сістэматычна распалагаць адтуліны ў пераборы: адны павялічваць, а другія залепліваць воскам. Пішчыкі трэбы рабіць «вядомай» пругкасці, мантаваць на вызначаным месцы.

Нашчасце, на сёняшні час захавалася адна дуда-мацянка, якая зараз яна знаходзіцца ў Літве, у Літоўскім нацыянальным музеі, адзеле этнаграфічнай культуры LNM EM 96 (іл. 1).

Іл.1. Дуда-мацянка. Літоўскі нацыянальны музей (г. Вільнюс)

Дадзеная дуда паходзіць з Люцынскага павету Віцебскай губерніі. Нам давалося вывучыць гэты інструмент падчас навуковай паездкі ў г. Вільна. Знешне дуда зроблена досыць прымітыўна пры дапамозе нажа. Яна ўключае мех (невялікі), перабор, соску, а таксама 3 гукі, устаўленыя ў адзін пераходнік-сток. Паверхня гукаў ды перабора мае грубыя сляды апрацоўкі. Самі гукі састаўныя на «слайдзе», ўстаўленыя ў адзін пераходнік-сток, таксама выстаганы ўручную (даўжыня ад 200 да 350 мм, дыяметр канала 5–7 мм). Яны маюць канічную форму, і к ніжняму тарцу моцна звужаюцца. Матэрыял дуды – ясець, але перабор (відаць перараблівалася) зроблен з хвойных (елка, альбо сасна). На ніжнім тарцу перабору відаць месца пад «пасадку» альбо рагаўня, альбо канічнага раструба (даўжыня каля 200 мм, дыяметр канала 7–8 мм). Усе сапражэнні перамотаны ільняной ніткай для герметызацыі. Мех прашыт праз тасёмку ніткамі ў адну строчку і апрацаваны жырным рэчывам (дзёгаць, сала).

Такім чынам мы маем магчымасць суаднесці апісанні энаграфічныя з дадзенымі атрыманымі з Літоўскага нацыянальнага музея (г. Вільнюс). Па-першае, мех дадзенага інструмента не з'яўляецца вялікім, што відавочна залежыла ад суб'ектыўнага фактару. Па-другое, памеры гукаў перабору прыкладна суадносяцца з апісаннямі Е.Р. Раманава і М. Нікіфароўскага. Па-трэцяе, наяўнасць раструбу на пераборы з'яўляецца паўнацэннай часткай мацянкi (пры умове арыгінальнага перабору). Хоць ён і не захаваўся на мацянкi з Літоўскага нацыянальнага музея, затое на пераборы выразна бачна «пасадка» пад з'ёмны раструб. Відаць на тэрыторыі Беларусі сустракаліся канструкцыі перабору з цэльным раструбам («самародкам»), а таксама з больш дасканалым, асобна тачаным на такарным станку.

Сучасная праца майстроў па вырабу гэтага інструмента досць разнастайная. Майстар Т. Кашкурэвіч вырабіў дуду-мацянку з вялікімі гукамі і аздобіў тачэннем, якое характэрна аднагукавым дудам («адзін бачонак-тор»), а таксама аздобіў перабор канічным раструбам (іл. 2).

Іл. 2. Майстар Т. Кашкурэвіч са сваёй дудой-мацянкай

Майстар Д. Сухі зрабіў дуду-мацянку досыць блізка да памераў арыгінальнага экзэмпляра з г. Вільнюса. Асаблівасцю яго рэканструкцыі мацянкі з'яўляецца наяўнасць ліцця волавам, якое было характэрна толькі аднагуковым беларускім дудам (іл. 3).

Іл. 3. Мастар Д. Сухі са сваёй мацянкай

Майстар Ю. Панкевіч зрабіў адну дуду-мацянку, якая амаль поўнасьцю адпавядае экзэмпляру з Літоўскага нацыянальнага музея (іл. 4).

Іл. 4. Дуда-мацянка майстра Ю.Панкевіча

Майстар А. Сурба зрабіў рэканструкцыі дуды-мацянкi, якая поўнасьцю адпавядае памерам інструмента з Літоўскага нацыянальнага музея (іл. 5). Гэты інструмент выраблены з ясеню, а таксама прысутнічае маленькі канічны раструб на пераборы (наяўнасць раструба ў арыгінале пакуль неадназначна).

Іл. 5. Дуда-мацянка майстра А. Сурбы

Такім чынам, дуда-мацянка выступае як самастойны тып беларускіх дуд. Сувязь з традыцыяй, як і з аднагуковай дудой, для мацянкi перарвалася. Але дзякуючы застаўленым этнаграфічным сведчанням, а таксама захаванаму інструменту, мы маем магчымасць аднавіць дуду-мацянку па форме. Дзеля

таго, каб вярнуць гэты інструмент ў сучасную музычна-рытальную практыку, неабходна напоўніць форму зместам. Інакш кажучы, першы крок ў гэтым накірунку зроблены сучаснымі майстрамі і даследчыкамі; засталася адчуць яе фізічную форму і шляхам музычнай імправізацыі прыйсці да сакральнага зместу.

---

1. *Никифоровский, Н.Я.* Очерки Витебской Белоруссии. Дудар и музыка / Н.Я. Никифоровский. – М. : Товарищество Скоропечати А.А. Левенсон, 1892. – 33с.

2. *Анимелле, Н.* Быт белорусских крестьян / Н. Анимелле // Этнографический сборник. – Вып. 2. – 1984.

3. *Романов, Е.Р.* Вымирающий инструмент / Е.Р. Романов. – Вильно, 1909. – 7 с.

4. *Сурба, А.В.* Асаблівасці беларускай двухгукавой дуды / А.В. Сурба // Аўтэнтычны фальклор : праблемы захавання, вывучэння, успрымання : зб. навук. прац удзельнікаў Міжнар. навук. канф., Мінск, 27–29 крас. 2012 г. / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў ; рэдкал. : М.А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш]. – Мінск, 2012. – С. 232–235.